

TÜRKİYE'DE KISA DALGA RADYO DİNLEME DENEYİMİ: DX'CİLİK

The Experience of Short Wave Radio Listening in Turkey: DXing.

Süleyman İLASLAN¹

ÖZET

Radyo yayıncılığı radyo amatörlerini ve amatör bir faaliyet olarak kısa dalga dinlemeyi –DX'cilik- içeren zengin bir tarihe sahiptir. Bu farklı tarihler hâkim medya tarihi anlatıları içinde unutulmuşlardır. Oysa radyo tarihinin bu yönü bize radyonun kamu tarafından aktif bir biçimde kullanıldığını anımsatması açısından önemlidir. Bu, Türkiye radyo tarihinin de az bilinen bir yönünü oluşturmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktasını Türkiye yayıncılık tarihinin bilinenden daha canlı bir geçmişe sahip olduğu düşüncesidir. Bu açıdan, Türkiye radyo tarihinde araştırılmayı bekleyen birçok konu bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de 1960'lardaki kısa dalga dinleme faaliyetleri araştırılmaktadır. DX'cilik 1960'lı yıllarda Türkiye'de radyo amatörleri arasında yaygınlaşan bir uğraş olmuştur. Bu dönemde amatör faaliyetler için yasal bir zemin yoktur. Ancak amatör bir faaliyet olarak radyo dinleme yasak değildir. DX'ciler uluslararası ya da yerel kısa dalga yayın yapan uzak radyo istasyonlarını dinlemeye çalışmaktadırlar. Bu dinleme merakı yalnızca teknik bir çaba olarak açıklanamaz. Aynı zamanda, toplumsal görünüşleri ve işlevleri olan bir iletişim etkinliğidir.

Anahtar Kelimeler: Radyo, Amatör Radyocular, Kısa Dalga Dinleme, DX'cilik

ABSTRACT

Radio broadcasting has a rich history which include radio amateurs and shortwave listening –Dxing- as a amateur activity. These different histories forgotten in dominant narratives of media history. Whereas this aspect of the history of radio is important to remind us that radio is actively used by the public. This also is the least known aspect of history of radio in Turkey. The starting point of the study is that the history of broadcasting in Turkey has a more vivid past than known. In this regard, there are many issues waiting to be explored. In this study, the history of shortwave listening in Turkey in 1960s will be investigated. DXing became widespread in the 1960s in Turkey. There was any legal basis for amateur activities in this period. But radio listening as a amateur activity was not prohibited. DXer effort to listening far international or local shortwave radio stations. This listening hobby is not explained as a technical effort. At the same time, it is a communication activity which has social aspects and functions.

Keywords: Radio, Radio Amateurs, Listening on Shortwaves, DXing

Giriş

Radyo yayıncılığının ortaya çıkışı ve gelişimi siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan yirminci yüzyılın üzerinde önemle durulması gereken tarihsel bir boyutunu oluşturmaktadır. Bir teknoloji ve toplumsal kurum olarak radyonun tarihsel yapılışı, içinde frekansların amatörlerce kamusal kullanımında şirket ve devletlerce kamu adına kontrol altına alınma sürecini barındırmaktadır. Yeni bir teknoloji olarak radyoyla kurulan ilişki biçimlerinde yaşanan bu dönüşüm radyo yayıncılığının kurumsallaşma sürecinin yanı sıra radyoyla sıradan insanların gündelik hayatta kurduğu ilişkilerin biçimlendirilmesinde de temel bir rol oynamıştır. Radyonun teknik gelişiminde ve yayıncılığın şekillenmesinde önemli ve aktif bir rol oynayan amatör radyocularardan birer dinleyici konumuna geçiş buna temel bir örnek oluşturmaktadır. Bu süreçte, Susan J. Douglas'ı izleyerek söylemek gerekirse, radyo yayıncılığı kadar dinleyicilik de icat edilmiş bir gelişme olmuştur. Bu anlamda 1920'ler dinleyiciliğin ortaya çıkışı ve biçimlenişinde temel rol oynayan gelişmelere tanıklık etmiştir (2010: 314).

Dolayısıyla, telsiz telgrafın ABD ve Avrupa'da hızla gündelik hayatın bir parçası haline dönüştüğü 1900'lerin başlarından itibaren şekillenmeye başlayan ve temelleri amatör radyocular

¹ Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi ELAZIĞ, Mail: suleyman.ilaslan@gmail.com

tarafından atılan radyo yayıncılığının gelişimi dinleyiciliğin şekillendiği bir tarihsel süreci de içinde barındırmaktadır. Radyo 1920'li yıllara kadar amatörlerce kendi yayınlarını yapmak, arkadaşlıklar kurmak, dünyadan haberdar olmak gibi amaçlarla yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Her ne kadar zaman içinde amatörler ulus devletlerin hayata geçirdiği düzenleme mekanizmaları ile şirketler ve devletlerin kontrolüne alınan frekanslardan uzaklaştırılmış olsalar da bu durum frekansların amatörler tarafından kullanımını ve amatör radyoculuğu tamamen ortadan kaldırmamıştır. Ancak, amatör radyoculuğun zaman içinde değişim göstermesinde ve giderek sınırlı alanlarda yürütülen bir etkinliğe dönüşmesinde temel bir rol oynamıştır (Douglas, 2007: 320; Hilmes, 2003; Mattelart, 2001: 25-27; McChesney, 1993; Walker, 2001).

Bir verici yaparak aktif bir şekilde iletişim kurma ve yayınlar yapma çabasının yanı sıra, aynı dönemde, yine amatör bir uğraş olarak amatör yayınları ve ilerleyen yıllarda da profesyonel radyo yayınlarını kapsayacak biçimde radyo dinleme ve dinlenen bu istasyon ya da kişilerle iletişim kurma –özellikle QSL kartları aracılığıyla- faaliyeti şekillenmeye başlamıştır. Dolayısıyla, uzaktaki radyo istasyonlarını ve amatör yayınları dinleme faaliyeti olarak adlandırılan DX'ciliğin kökleri de 1920'lerin çok öncesine uzanmaktadır. Douglas, mümkün olduğunca çok sayıda en uzaktaki istasyonu dinleme çabası olarak beliren DX etkinliğini dinleme deneyimini şekillendiren ilk aşama olarak tanımlarken bir açıdan da bu uğraşın radyo tarihinde ne kadar önemli bir yer tuttuğuna gönderme yapmaktadır (2010: 315). Bu dinleme etkinliği radyo yayıncılığının geliştiği ve hızla tüm dünyaya yayıldığı daha sonraki yıllarda da varlığını sürdürmüş, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ön plana çıkmıştır (Berg, 2008a; 2008b). DX'ciliğin yayın yapmaktan ziyade dinlemeyi temel alan özelliği yaygınlaşmasında da önemli bir unsur olmuştur. Bir verici yaparak gerçekleştirilen amatör faaliyetlerin en başından yasak olduğu ülkelerde bile amatör radyocuların bu dinleme faaliyetini gerçekleştirmelerinin önünde bir engel olmaması yaygınlaşmasında temel bir rol oynamıştır. Aynı dönemde kısa dalga frekanslardan yayın yapan radyo istasyonu sayısının tüm dünyada hızla artması ve amatörlerin faaliyet gösterdiği sınırlı alanları da işgal eder hale gelmesi ise radyo amatörleri arasında bu uğraşı giderek daha ilgi çekici hale getirmiştir.

Radyo yayıncılığının gelişiminde yaşanan bu tarihsel süreçten hareketle DX'ciliğin Türkiye iletişim tarihinde de araştırılmayı bekleyen bir deneyim olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Türkiye radyo tarihinin bu yönünün pek bilinmemesi ve konu üzerine çalışmaların bulunmaması bu tür bir araştırmayı daha gerekli ve önemli kılmaktadır. Bu eksikliğin daha genelde radyo tarihine dair araştırmaların azlığı ve yapılan araştırmalarda karşılaşılan ciddi arşiv sorunuyla yakından bağlantılı olduğu söylenebilir.

Bu kapsamda, çalışmada 1960'lardan itibaren Türkiye'de yaygınlaşmaya başlayan bir faaliyet olan DX'cilik incelenmektedir. Çalışmanın odak noktasını 1960'lar oluşturmaktadır. Bu dönemin seçilmesinde Türkiye'de radyonun teknik açıdan yaygınlaştırılmasının önemsenmesinin, böylece radyonun ilk kez tüm toplumun ilgisini çeken bir araca dönüşmesinin, buna karşın radyonun teknik kapasitesinin bu ilgiyi karşılayacak düzeye ulaşmamasının ve ülkenin birçok yerinde insanların yabancı ülkelere yapılan radyo yayınlarını dinleme eğilimi göstermesinin bu dönemde belirginleşmiş olması temel bir rol oynamıştır. Ayrıca bu dönemde yasal devlet radyoları dışında kısa dalga üzerinden yayın yapan birçok yerel radyo istasyonunun kurulması (Aziz, 1971; İlaslan, 2014) ve giderek artan amatör radyoculuk faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi de 1960'ları Türkiye'de DX'ciliğin incelenmesi gereken ilk ve en önemli dönemlerden biri kılmaktadır. 1960'larda yaşanan bu gelişmeler hem amatör radyoculuğun hem de bir dinleme etkinliği olarak DX'ciliğin şekillenmesinde temel bir rol oynamıştır. 3222 sayılı Telsiz Kanununun bir verici yaparak amatör radyoculuk faaliyetlerini yasaklaması amatörler açısından DX'ciliği ilgi çekici bir uğraş olarak ön plana çıkarmıştır.

Bu kapsamda, çalışmada, öncelikle radyo frekansları üzerinde devlet tekelinin hâkim olduğu ve amatör radyoculuğun yasak olduğu 1960'lı yıllarda Türkiye'de radyo amatörlerinin DX'ciliğe ilgi gösterdiği tarihsel olarak ortaya konulmaktadır. Ardından radyo dinleme deneyiminin toplumsal boyutları olan ve tarihsel süreçte icat edilmiş bir etkinlik olduğunu dile getiren

Douglas’ın düşüncesinden hareketle, inşa edilmiş olan dinleyici kültürü bağlamında, Türkiye’de 1960’larda belirginleşen ve yaygınlaşan “bu yeni radyo dinleme fenomenolojisi” -DX’cilik- incelenmektedir (2010: 314). Bu kapsamda, çalışmada 1960’larda Türkiye’de DX’cilerin nasıl faaliyet gösterdiklerine, kendilerini nasıl tanımladıklarına odaklanılmaktadır. Araştırma tarihsel veri toplama yöntemine dayanmakta ve gazete arşivleri, Türkiye Radyo Amatörleri Cemiyeti’nin (TRAC) çıkarmış olduğu dergi ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nun (TRT) kurumsal belgeleri çalışmanın temel veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Ulaşılan bu verilerden Türkiye’de amatör bir uğraş olarak radyo dinleme deneyimi üzerine tarihsel sosyolojik bir yorumlama yapılmaktadır. Bu veriler arasında özellikle Türkiye Radyo Amatörleri Cemiyeti’nin TRAC dergisi DX’ciliğe dair temel kaynağımızı oluşturmaktadır.

Radyo Yayıncılığında Dinleyiciliğine Amatör Radyoculuk

Radyo tarihi frekansların kamusal kullanımdan ayrıştırıldığı ve devlet ve ticari tekellerin hâkimiyetinde şekillendirilen bir toplumsal kontrol aracına dönüştürüldüğü bir gelişim süreci göstermektedir. Radyo yayıncılığının tarihsel köklerinde yatan karşılıklı iletişim kurma çabası içinde olan amatör radyoculuk/telsizcilik faaliyetlerine odaklanıldığında ve frekansların kamusal kullanımının yoğun bir biçimde gerçekleştirildiği bu tarihsel süreçten, devlet ve şirket kontrolünün hâkim kılındığı bir sürece doğru yaşanan gelişmelerin izi sürüldüğünde durum daha net bir biçimde görülmektedir. Yayıncılığın gösterdiği bu tarihsel toplumsal gelişim süreci, Raymond Williams’ı izleyerek söylemek gerekirse, “içinde özel ekonomik durumların olduğu bir grup dağıntı teknik aracın, önce uygulama, daha sonra da sosyal bir teknoloji halini” almasının yanı sıra “yeni ve güçlü bir sosyal kaynaşma ve denetim biçimi olarak” kontrol altına alınma çabalarının izlerini taşımaktadır (2003: 20, 21).

Ticarileşme, kamusal kullanımdan uzaklaştırma, depolitikleştirme gibi temel dinamikler üzerine inşa edilen kitle iletişiminin hâkim mantığı (Splichal, 2002: 6, 8) bu araçların kurumsallaşma süreçlerine yansımış ve oluşturulan kurumlar aracılığıyla daha da belirginleşmiştir. Radyo yayıncılığının gelişimi ve kurumsallaşma seyri bu dönüşüm ve dışlama sürecinden payına düşeni almış, 1900’lerin ilk çeyreğinde radyo frekanslarını siyasi ve ideolojik bir amaç gütmekten yoğun bir biçimde kullanan amatörler bu alandan giderek uzaklaştırılmışlardır (Walker, 2001: 13, 15). Böylece radyo, “toplumsal dünyada enformasyon ve sembolik içeriğin üretildiği ve dağıtıldığı sınırları biçimlendir”mede temel rol oynayan bir medya kurumuna dönüştürülmüştür (Thompson, 2008: 36). Demokrasinin gelişimi ve iletişim araçlarının şekillenmesi arasındaki ilişki bu araçlara yüklenen toplumsal rollerde de temel bir unsur olmuştur. Bu bağlamda bilgili, aktif bir yurttaşlık ile iletişim araçlarının demokratik potansiyeli her zaman tartışma konusu olmuştur.² Radyo da bu açıdan ön plana çıkan iletişim aracı olmuştur. Frekansların kamu tarafından aktif kullanımı ve küçük çaplı vericilerle insanların seslerini duyurabilme imkânına sahip olması demokratik potansiyeli hakkındaki düşünceleri de beraberinde getirmiştir. Ancak radyonun kurumsallaşma sürecinde ABD’de ticari şirketler Avrupa’da ise devlet ön plana çıkmıştır. Böylece İngiltere gibi ülkeler daha en başından frekansların devlet tekelinde kullanımını kararlaştırarak bu alana kamunun aktif katılımının önüne geçmiştir. Bu ortamda her ne kadar amatör faaliyetler yasal zeminden yoksun olarak sürdürülse de (Stevenson, 1996) amatör radyoculuk daha çok dinleme temelli bir biçimde şekillenmiştir. 1930’larda ABD’de ticari modelin hâkimiyetini ilan etmesiyle (McChesney, 1993; Sloten, 2006, Walker, 2001) burada da amatör radyoculukta dinleme merakının belirginleşmeye başladığı söylenebilir. Dolayısıyla bu kurumsallaşma süreci dinleyiciliğin, dinleme deneyiminin ve amatör bir uğraş olarak DX’ciliğin şekillenmesinde temel bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, DX dinleme merakının yaygınlaşmasında radyonun 1920’lerden itibaren hızlı bir teknik gelişim göstermesi ve buna paralel olarak köklü bir kurumsallaşma sürecine girmesinin payının büyük olduğu söylenebilir.

² Liberal demokrasinin gelişimi, yurttaşlık kavramı ve iletişim araçlarının gelişimi arasındaki ilişkiye dair tartışma için bkz. Demirci, 2014; Demirci 2015.

“Keşifçi Dinleme Faaliyeti” DX’cilik

Douglas, 1920’lerden itibaren radyo dinleme deneyiminin üç aşamadan geçerek şekillendiğini belirtmekte ve DX’ciliği bu aşamaların ilki olarak konumlandırmaktadır. Buna göre:

Kabaca 1920 ile (aslında amatör radyo operatörleri de hesaba katılırsa bu tarih daha da geriye çekilebilir) 1924 arasında yaşanmış ilk aşama, uzak istasyon (DX) fenomeniyle, yani uzaktaki mümkün olduğunca çok sayıda istasyonu ayarlama etkinliği ile karakterize edilmişti... İkinci aşama, elbette DX etkinlikleriyle aynı zamanda başlamış olan müzik dinleme aşamasıydı, çünkü zaten istasyonların çoğu müzik çalıyordu, fakat bunun popülerleşmesi 1925’te gelişmiş hoparlörlerin piyasaya girmesiyle mümkün oldu. Üçüncü aşama ise, 1929’da bir ağ programı olan *Amos ‘n’ Andy*’nin olağanüstü başarısıyla belirginleşen öykü dinleme aşamasıydı... Amatör radyo operatörleri birlik olmasalardı, keşifçi radyo dinleyiciliğinin bu hızlı patlaması yaşanmazdı (2010: 314-315).

Douglas’ın radyo amatörleri üzerinden dinleme deneyiminin gelişimine yaptığı vurgudan hareketle, uzaklardan gelen sesleri dinleme ve onlarla etkileşime girme çabasının 1830’lar gibi çok daha eski tarihlere götürülebileceği söylenebilir. Ancak o dönemde bu uğraş daha çok eğitilmiş operatörler arasında gerçekleşmiştir (Kern, 2010: 308). Stephen Kern’i izleyerek söylersek, bu uğraşı kitleleşiren ilk adım telefon olmuştur. Ona göre telsiz “elektronik iletişimin kaynak noktalarını çoğaltmış, telefon da bunu kitlelere taşımış”tır (2010: 308-309). Radyo ve telsizin henüz evlerde kullanılacak bir araç olarak tasavvur edilemediği bir dönem olan 1870’lerden itibaren bazı kuruluşlar ve şirketler tarafından abonelerine müzik, opera, konser, vaazlar, haber vb. yayınlar yapmak için kullanılan telefon bir yandan ilk yayıncılık örneğini oluştururken, diğer yandan da dinleme merakı ve uğraşının kitlelere yayılmasını sağlamıştır (Kern, 2010: 308-309; Walker, 2001: 23-24).

Abone sistemi ile çalışan telefon yayıncılığının aksine, telsizde dinleyici kitesinin belirsizliği telsizin yayıncılıkta kullanımı fikrinin şekillenmesinin de zaman almasına yol açmıştır (Curran ve Seaton, 2003: 106). Bununla birlikte, insanlar çoktan evlerinde bu araçları kullanarak uzaklardan gelen sesleri dinleme merakına kapılmışlardı. Özellikle amatör radyocuların 1900’lerin başlarından itibaren yoğunlaşan faaliyetleri, Douglas’ın deyişiyle, bu “keşifçi radyo dinleyiciliği” tekniğinin ve merakının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla amatör radyocular “DX’le uğraşan kitlenin çekirdeğini meydana getir”mişlerdir (2010: 315, 318). Peters, DX’ciliğin radyo sinyalinin merak uyandıran yapısını ve yine bu bağlamda uzaklarla iletişim kurma özlemini açığa çıkaran bir uğraş olduğunu belirtmektedir (1999: 211-212).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında telsiz telefonun bir radyo alıcısı olarak evlerde yaygın kullanılan bir araca dönüşmesiyle ve radyo yayıncılığının hayata geçmesiyle birlikte radyo dinleme merakı ve uğraşı daha ön plana çıkmıştır (Briggs ve Burke, 2011: 184-185; Curran ve Seaton, 2003: 106; Douglas, 2010: 314-315). 1920’li yıllar radyonun hızla geliştiği ve yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde telsizle gerçekleştirilen deneme niteliğindeki yayınlara gösterilen ilginin yoğunluğu telsiz üreticilerinin de ilk kez pazarın büyüklüğünü fark etmelerine yol açmış, bu ise radyo yayıncılığının gelişimini hızlandırmıştır. Bir yandan radyo endüstrisi 1918 sonrası süreçte hızlı bir gelişim gösterirken, diğer yandan da bir dinleyici kitesi ortaya çıkmaya başlamıştır (Briggs ve Burke, 2011: 187-188; Douglas, 2010: 313). Radyo vericisi ve alıcısı yapmak için gerekli teknik malzemeye ulaşma imkânının artması DX’ciliğin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Radyo dinleme deneyiminin 1920’lerin başlarında ciddi bir merak ve kültürel devrim biçimi olarak ortaya çıktığını belirten Douglas şunları söylemekte:

Bu, keşif amaçlı, teknik uzmanlığı ve sabrı esas alan bir dinlemeydi, insanlar radyo dinlerken yalnızca süreklilik değil, değişme de arıyorlardı, yalnızca New York’tan bir mesajı veya programı değil, her yerden birçok mesajı dinliyorlardı; hangi ünlüyü duyabileceklerini değil, daha ne kadar fazla şey edinebileceklerini görmek için dinliyorlardı... (2010: 312).

Dünyanın herhangi bir yerinden gelen sesi duyabilme düşüncesi ve isteği DX’cileri diğer dinleyicilerden ayıran temel özellik olmuştur. Gelişen profesyonel radyo yayıncılığına rağmen, aslında DX’cilerin temel amacı bu profesyonel yayınları dinleyebilme çabası etrafında yoğunlaşmamaktadır. Onlar için çok uzak mesafelerden gelen herhangi bir amatör sinyali duyabilmek ya da küçük bir vericiyle yapılan kısa dalga istasyonunun sesini duyabilmek daha değerli bir uğraş olmuştur. Bununla birlikte Berg, program dinleyiciliğiyle DX’ciliğin birbirinden katı sınırlarla ayrılmadığını belirtmektedir (2008b: 17).

Radyonun Artan Siyasi ve Toplumsal Önemi, Uluslararası Kısa Dalga Radyolar ve DX’ciliğin Yaygınlaşması

1930’lardan itibaren radyonun siyasi öneminin artmasıyla DX’cilik için yeni ve giderek belirginleştiği bir dönemin başladığı söylenebilir (Berg, 2008b: 10). 1930’lar radyonun tüm dünyada giderek siyasi bir araca dönüşmesine tanıklık etmiş (Jeanneney, 2009: 153-157, 168-171), artan propaganda ihtiyacı ulus devletleri hızla radyoyu etkin bir biçimde kullanma isteğine sevk etmiştir. Bu kapsamda 1930’lar ulus devletlerin uluslararası kısa dalga istasyonlar kurmalarını beraberinde getirmiştir. Almanya, Sovyetler Birliği, İtalya, İspanya, İngiltere ve ABD’de farklı dillerde uluslararası yayın yapan istasyonlar kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı ise bir yandan devletlerin kontrol isteğini arttırmış diğer yandan da bu alanda daha etkin faaliyet göstermelerine yol açmıştır (Berg, 2008a: 10-21; Briggs ve Burke 2011: 242-244; Jeanneney 2009: 172, 174-177; Mattelart 2001: 67-68; Walker, 2001: 62-65). Öyle ki “1930’ların sonlarına doğru üretilen radyo cihazları başka ülkelerin radyo yayınlarını çekmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Radyoyu denetleme eğilimi savaş sonrasında ABD ve İngiltere gibi ülkelerde bile sürdürülmüştür (Briggs ve Burke, 2011: 242-243, 244). Bu durum yabancı radyoların dinlenmesinden duyulan endişelerin hangi boyutlara ulaştığını ve bu bağlamda dinleme alanına müdahale etme girişimlerini göstermesi açısından önemlidir. Ancak, bu gelişmeler radyo dinleme merakının savaş sonrası dönemde hızla yükselmesini engelleyememiş, bu uluslararası radyolar dinleme faaliyetinin temel unsurlarından birine dönüşmüşlerdir (Berg, 2008a).³ İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirginleşen bu durum DX’ciliği amatörlerin temel uğraşlarından birine dönüştürmüştür (Berg, 2008a; Berg, 2008b; Briggs ve Burke 2011: 184-185). Bunun yanı sıra, aynı dönemde, yerel kısa dalga yayınlar yapan istasyonların sayısı da –ulusal ya da bölgesel çapta- bu dönemde artmıştır. Bu tür kısa dalga istasyonlar daha küçük güçte vericilerle yayınlarını gerçekleştirmişlerdir ve DX kültürünün merkezi öğelerinden birine dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası DX kültürünün hızla yaygınlaştığı ve dünyanın hemen her yerinde DX kulüplerinin kurulduğu bir dönem olmuştur (Berg 2008a: 10-21). Berg, kısa dalga dinleyicilerin büyük çoğunluğunu bir kulübe üye olmayan ve kendi yerel radyolarının yetersizliğini doldurmaya çalışan dinleyicilerin oluşturduğunu belirtmektedir (2008b: 17).

Bu çerçevede, 1945 sonrası dönem radyonun önemini sürdürdüğü ve kısa dalga yayıncılığın tüm dünyaya yayıldığı bir dönem olmuştur. Berg, bu dönemde kısa dalga yayınların çoğunun Avrupa’dan yapıldığını ve bu istasyonların çoğunun küçük, yarı deneysel nitelikte olup, genellikle 50 kilovattın altındaki güçte vericilerle yayın yaptıklarını belirtmektedir (2008a: 414-415). Bu ulusal ya da bölgesel çapta yayınlar yapan istasyonlar yalnızca amatörlerin değil dini grupların, şirketlerin kurduğu radyolardır. Ayrıca bu dönem korsan radyolar ve gizli radyolar da hızla artmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı boyunca Avrupa’da bu tür radyo istasyonları yoğun bir

³ İkinci Dünya Savaşı sonrası belirginleşen soğuk savaş radyonun kontrol altında tutulmasını ve uluslararası kısa dalga yayınlar aracılığıyla propaganda yapılmasını önemseyen anlayışın sürmesine yol açmıştır. Bu yoğun propaganda anlayışı ulus devletlerin yabancı radyo istasyonlarının dinlenmesinden duydukları kaygıları arttırmıştır. Bu bağlamda devletler çeşitli önlemler alsa da radyo dinleme faaliyetinin önüne doğrudan geçilemediği söylenebilir. Mattelart, Moskova ve etkisi altındaki devletlerin yabancı yayınları dinleyenleri cezalandırma yoluna gittiğini, bu anlayışın bu ülkelerde sivil radyo endüstrisinin gelişimini engellediğini belirtmektedir (2001: 67-68). Buna karşın dünyanın büyük bir kısmında kısa dalgadan yayın yapan uluslararası ve ulusal istasyonları dinleme faaliyetinin önüne, amatör radyoculuğun yasak olduğu Türkiye de dâhil olmak üzere, geçilmemiştir.

biçimde görülmeye başlanmış, 1950'ler ve 1960'larda bu tür istasyonlar dünyanın birçok yerinde – Orta Doğu, Doğu Afrika ve Güneydoğu Asya- yaygın bir biçimde faaliyet göstermeye başlamışlardır (Berg, 2008a: 23- 31; Berg, 2008b: 10). 1950'ler ve 1960'larda radyo yayıncılığı alanında yaşanan bu canlılık DX'ciliğin gelişmesi ve yaygınlaşmasında temel bir rol oynamıştır. Bu istasyonları dinleme merakı hızla tüm dünyaya yayılırken, artan kısa dalga istasyon sayısı bu uğraşı daha ilgi çekici bir hale getirmiştir. Radyoların dinleme ve doğrulama kartları yollaması da bu dönem artan bir uygulama olmuştur. DX'ciler bu tür bağlantılarla kendilerini tanımlama çabası içinde olmuşlardır (Berg, 2008a). Aynı dönemde yaşanan teknik gelişmeler de –özellikle transistör radyo- radyonun yaygınlaşmasında ve önemini korumasında etkili olmuştur. Bu teknik gelişmeler DX'ciliğin de daha rahat ve yaygın bir biçimde yapılabilmesini olanaklı kılmıştır.

Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Gelişimi ve Radyo Dinleme Merakı

Türkiye'de ilk düzenli radyo yayınları 1927 yılında TTTAŞ tarafından başlatılmıştır. Radyoyla bu erken tanışmaya rağmen gelişimi uzun yıllar çok sınırlı bir teknik kapasite ve alanda kalmıştır. Dolayısıyla ülkenin her yerinde dinlenebilecek bir radyo şebekesi kurulması için daha uzun yıllar beklenmesi gerekmiştir. İlk on yılında bu şirket tarafından ve dolaylı bir devlet tekeli altında sürdürülen yayıncılık faaliyeti 1936'da doğrudan devlet tekli ve işletmesi altına alınmıştır. Haziran 1937'de çıkarılan 3222 sayılı Telsiz Kanunu bu durumu teyit etmenin yanı sıra amatör radyoculuğu da dinleme faaliyetiyle sınırlandırmıştır (bkz. Ahıska, 2005; Bener, 1941; Kocabaşoğlu, 2010). Bu kapsamda bir radyo alıcısı yaparak radyo yayınlarını dinleme merakı radyoya amatör ilgi duyanların en temel uğraşı olmuştur. Kocabaşoğlu, amatör radyoculuğun daha 1920'lerde basit bir alıcı yapma ve bu alıcılarla yayınları takip etme biçiminde anlaşıldığını ve amatör radyocular için bu yönde teknik bilgiler veren yazılar yayımlandığını aktarırken bu yeni dinleme deneyimine dair merakın Türkiye'de de çoktan ilgi duyulan bir faaliyete dönüştüğünü göstermektedir (2010: 33). 1930'lardan itibaren radyo cihazı satıcılarının gazetelere verdiği reklamlara bakıldığında bu dinleme merakının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Yeni alıcılarla uzaktaki sesleri duyabilme imkânına kavuşulacağına vurgu yapılmaktadır. Radyo dinlemeye yönelik bu ilgi ve çabalar İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde belirgin ve örgütlü bir biçimde ortaya çıkacaktır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş döneminde radyonun bir siyasi araç ve propaganda silahına dönüşmesi Türkiye gibi savaşın dışında kalan ülkelerde de yoğun bir biçimde varlığını hissettirmiştir. Bu dönemde bir yandan radyo üzerindeki kontrol yeni düzenlemelerle arttırılırken (Bkz. Ertuğ, 1951; Kocabaşoğlu, 2010) diğer yandan da yabancı ülkelere yapılan yayınlardan duyulan endişelere dair ilk işaretler de ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴ Örneğin 1940'larda Başvekâlet Umum Müdürlüğü tarafından yayımlanan *Radyo* dergisinde bir yandan yabancı radyoların yayın yaptıkları saat ve frekanslara dair bilgiler verilirken diğer yandan da yurttaşların bu yabancı ülke radyolarını dinlerken dikkatli olmaları istenmektedir. Bu dönemde radyo yayınlarının ülkenin çok sınırlı bir alanını kapsamaması radyo alıcısına sahip olan ve kapsama alanı dışında kalan kesimlerin yabancı ülke radyolarına daha açık olması endişesini arttırmıştır.⁵ Bununla birlikte yaşanan gelişmeler radyo dinleme merakının yaygınlaşmasında temel bir rol oynamıştır.

Savaş sonrası dönemde radyonun teknik açıdan giderek daha erişilebilir bir araca dönüşmeye başlaması, tüm dünyada hızla artan radyo istasyonu sayısı ve Türkiye'ye yönelik artan radyo yayınları ile birlikte radyo dinleme deneyimi daha ilgi çekici bir hâl almaya başlamıştır. Bu duruma Türkiye radyolarının teknik yetersizliği ve Demokrat Parti dönemindeki mevcut radyoculuk anlayışından duyulan memnuniyetsizlikler de eklenince (Aksoy, 1960: 26, 49; Ertuğ, 1951: 57; Kocabaşoğlu, 1985: 2735) radyolarını yabancı ülke istasyonların ayarlamaya çalışan insanların sayısında artış yaşanmıştır. 1945 sonrası dönemde ülke içinde devlet tekeli dışında kurulan ordu,

⁴ Kısa dalga üzerinden yurt dışına yönelik yayın yapan Ankara radyosunun 1938'de faaliyete geçmesi ve ilk kez güçlü bir ulusal radyo şebekesi kurulması yönünde atılan adımlar bu dönem yaşanan gelişmelerin bir yansıması olarak okunabilir (Bener, 1941: 2-3; Kocabaşoğlu, 2010: 190; TRT, 1966: 3).

⁵ Bu endişeler artarak devam etmiş ve özellikle 1960'lı yıllarda ülkenin yaşadığı dönüşümler bağlamında belirgin bir biçimde dile getirilmeye başlanmıştır.

üniversite ve lise radyoları, ABD üslerindeki radyolar ve polis ve meteoroloji radyoları ve bunların dışında şahıslar tarafından kurulan küçük vericilerle kısa dalga üzerinden yayın yapan istasyonlar (Aziz, 1971; İlaslan, 2014b) radyo dinleme deneyimine yeni bir boyut kazandıran ve bu deneyimi yaygınlaştıran temel gelişmeler arasındaki yerini almıştır. Bu radyoları dinleme çabası ve merakı zamanla yeni bir amatör uğraş olarak beliren DX’cilik faaliyetlerinde de ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de Amatör Radyocular ve DX’cilik

Radyo dinleme deneyiminin toplumsal bir fenomen olarak giderek yaygınlaşmasının yanı sıra, bir amatör faaliyet olarak belirmesinin de 1945 sonrası döneme denk geldiği söylenebilir. Bunda Türkiye’de amatör radyoculuk çabalarının ve devlet tekelini dışında radyo frekanslarını kullanma girişimlerinin bu dönemde başlamış olmasının temel bir rol oynadığı söylenebilir. Bu gelişmeler teknik gelişmelerin yanı sıra radyoya yönelik toplumsal ilginin canlanmaya başlamasıyla da yakından bağlantılıdır. 1946’da İstanbul Teknik Üniversitesi’nin desteğiyle İstanbul’da telsizcilik eğitimi veren bir Teknik Okul’un, bu okulla bağlantılı olarak faaliyet gösteren Teknik Okul Radyosu’nun ve bu okulun öğrencileri ve mezunları tarafından 1950’lerin başlarında Türkiye Radyo Amatörleri Derneğinin kurulması bu durumun bir yansıması olmuştur. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak radyo dinleme merakının da ülke genelinde yaygınlaşan bir faaliyete dönüşmeye başladığı söylenebilir. Daha 1950’li yılların başlarında küçük vericilerle İstanbul’dan yayın yapan Teknik Okul radyosuna Adana ve Erzincan gibi illerden gelen dinleyici mektupları radyo dinleme merakının tüm ülkede karşılık bulduğuna dair iyi bir örnek teşkil etmektedir (Deniz, 1952). Çok küçük vericilerle yayın yapan kısa dalga radyo istasyonlarını dinlemenin özel çaba gerektiren bir uğraş olduğu göz önüne alınırsa, İstanbul’da faaliyet gösteren Teknik Okul Radyosu’nun Erzincan’dan dinlenmesi ancak amatör bir radyocunun uğraşları sonucu gerçekleşebilir. Hele ki bu dönemde devlet radyolarının bile ülkenin her yerinden rahatça dinlenemediği düşünülürse, Teknik Okul radyosunu uzak mesafelerden dinleyen ve ona yayınlarının o bölgelere kadar ulaştığını teyit edici nitelikte mektuplar gönderenlerin ciddi bir dinleme faaliyeti gerçekleştiren amatörler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 1950’li yıllarda kısa dalga radyo istasyonlarını dinleyen radyo meraklılarından bahsedilmektedir (bkz. Milliyet, 4 Nisan 1953). Bu merakın örgütlü bir hale gelmesi 1960’lı yıllarda kurulan TRAC’la mümkün olmuş, bu andan itibaren Türkiye’deki amatör radyocular için DX’cilik daha tanınan ve etkin bir biçimde yapılan bir uğraşa dönüşmeye başlamıştır.

1960’lar Türkiye’de radyonun hızlı yaygınlaşması bağlamında bu araca yönelik ilginin de arttığı bir dönemdir. Henüz televizyonun olmadığı bir ortamda radyo toplumsal hayatta ilgi çeken en temel iletişim aracına dönüşmüştür. Palanlı ekonomi dönemine geçen Türkiye’de 1963-1967 dönemini kapsayan ilk kalkınma planında radyoya özel bir önem verilmesi de bunun bir göstergesi olmuştur. Bu dönemde radyonun tüm ülkeyi kapsayacak bir teknik kapasiteye kavuşturulmasının yanı sıra bir endüstri olarak da radyo üretiminin yerli olarak sağlanması yönünde adımlar atılması hedeflenmiştir (DPT, 1963: 384-385, 403; TRT, 1966: 4). 1963’te Türkiye’de radyo alıcı sayısının 1.901.955’e ulaşmış olması (DPT, 1966: 240) ve daha sonraki yıllarda da hızla yaygınlaşmaya devam etmesi halkın radyoya yönelik ilgisini göstermesi açısından dikkate değer bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum radyonun teknik olarak daha erişilebilir bir araca dönüşmesi bağlamında DX’ciliğin de önceki dönemlerden daha etkin bir biçimde yapılabilir hale dönmesinde önemli bir rol oynamıştır. Aynı dönemde bir yerli radyo endüstrisinin oluşmaya başlaması da önemli bir dinamik olarak belirmiştir. Ancak tüm ülkeyi kapsayacak bir şebekenin kurulması 1970’lere kadar beklemeyi gerektirecektir.⁶ Dolayısıyla bu dönemde radyo dinleme merakının halkın geneli açısından bir anlamda bir gereklilik olarak da belirdiği söylenebilir. Güçlü bir yayın şebekesinin yokluğunda küçük vericilerle yayın yapan bölge radyolarını ya da diğer devlet radyosu dışındaki radyoları veya yabancı ülkelere yayın yapan radyoları dinleme çabası radyo sahipleri için zaten özel bir uğraş gerektirmektedir. Bu koşullar amatör radyocular için ise DX’ciliği daha ilgi çekici hale getirmiştir.

⁶ Türkiye’de radyo şebekesinin 1960’lardaki gelişimi için bkz. DPT, 1971.

Bu süreçte tüm dünyayı saran amatör radyoculuk faaliyetleri Türkiye’de de aktif bir ilgiyle karşılanmaya başlamıştır. 1962’de Türkiye Radyo Amatörleri Cemiyeti’nin (TRAC) kurulması ve 1970 yılına gelindiğinde bu derneğin İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Eskişehir, Muğla, Karadeniz Ereğli, Zonguldak ve Tarsus’ta faaliyet gösteren şubelerinin olması dönemin koşulları açısından ilginin yoğunluğunu da göstermektedir (İpekçi, 30 Kasım 1970). Haziran 1937 tarihli 3222 sayılı Telsiz Kanunu uyarınca bir verici yaparak amatör faaliyetler gerçekleştirilmesinin yasak olması TRAC’ın faaliyetlerini kısıtlamasına karşın bu durum Türkiye’de amatör radyoculuğun gerçekleştirilmesini tümüyle engellememiş, amatör radyoculuk fiili olarak varlığını sürdürmüştür. Ayrıca TRAC aynı dönemde yükselen DX faaliyetinin de merkezi olmaya aday olmuştur. Kısa dalga radyo dinleme merakını bu dernek bünyesinde geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalışmaları, yayınladığı TRAC adlı dergide bu konuda teknik bilgiler veren ve ülkedeki DX’cilerin dinlemelerini yayınlayan özel sayfalara yer vermeleri, DX’ciliği ve Türkiye’deki DX’cileri tanıtan yazılar yayınlamaları ve dernek bünyesinde bir kısa dalga dinleme kulübü oluşturulması bu konuyu ne kadar önemstediklerini ve aktif bir biçimde yürüttüklerini gösteren önemli veriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla uzak istasyonları dinleme faaliyeti olarak DX’cilik Türkiye’de 1960’lı yıllarda kendisine uygun bir zemin bulmuştur. Türkiye’de amatör radyoculuğun –birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi- yasal olarak dinleme etkinliği çerçevesinde sınırlandırılmış olması ve 1960’lı yıllarda da bu uygulamanın devam etmesi DX’ciliği amatörler arasında yapılabilir bir uğraş konuma yerleştirmiştir. DX’cilerin temel ilgi alanı özellikle ulus devletlerin kısa dalga radyo istasyonlarını, kısa dalgada faaliyet gösteren yerel ve bölgesel küçük çaplı istasyonları ve yine kısa dalga bantlarını kullanan amatörleri dinleme çabası olarak belirlemiştir. 1960’larda Türkiye’deki DX’ciler için de bu tür radyoların hemen hepsinin varolduğu söylenebilir. Devlet tekeline rağmen küçük çaplı birçok yerel istasyonun bulunması bunun en iyi kanıtıdır. Ayrıca birçok lise ve üniversite radyosunun varlığı da DX faaliyeti için iyi bir zemin yaratmıştır. Bunun yanı sıra kısa dalga üzerinden uluslararası yayın yapan devlet radyolarının kendilerini uzak mesafelerden dinleyen amatör radyocularla bağlantı kurarak yayınlarının nerelere ve ne kalitede ulaştığını tespit etmeye çalışmaları DX faaliyetinin yayılmasında önemli bir unsur olmuştur. Gerek kısa dalga devlet radyolarının, gerekse amatörlerin DX’cilerle bağlantı kurmak için onlara “doğrulama kartları” göndermesi ve DX kulüplerinin üyelerinin topladığı bu QSL kartları üzerinden yarışmalar düzenlemesi bu çabayı daha ilgi çekici hale dönüştürmüştür. Dinlenebilen uzak mesafedeki devlet radyolarıyla, yerel ya da bölgesel radyolarla veya amatörlerle bağlantı kurma isteği DX’ciler arasında bir karşılıklı etkileşimin oluşmasını da sağlamıştır. 1970’lerde TRT’nin de DX’cilerden gelen bu tür taleplere karşılık vermeye başlaması bu uğraşın ne kadar yaygınlaştığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu kapsamda 1972 yılında 21 ülkeden 3600 yabancı DX’ci TRT Dış Yayınlar Servisinden “doğrulama kartı” istemiştir. Bu talepler karşısında TRT ilk kez o dönemde üç dilde on bin adet renkli doğrulama kartı (QSL) bastırmıştır (Sağdıç 1973: 3). Ozan Sağdıç, bu konuda kaleme aldığı yazıya dair gelen mektup ve telefonlardan Türkiye’de de çok sayıda DX’cinin olduğunu anladığını belirtmektedir (1973: 3). TRT bu uygulamasına 70’ler boyunca devam etmiştir. TRT Haberleşme dergisinde yazan Zeynep Fer, 1970’lerin sonlarına gelindiğinde Türkiye’nin Sesi Radyosu’nun dünyanın büyük bir kısmından rahatlıkla dinlenebilecek bir teknik kapasiteye kavuşturulduğunu, bu yayınların dünyadaki DX’cilerin de ilgisiyle karşılaştığını belirtmektedir:

Türkiye’nin Sesi Radyosunun yabancı dillerde yaptığı yayınlar hakkında mektup yazan dinleyicilerin büyük çoğunluğunun DX’ci olduğu her ay düzenli olarak yapılan mektup değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır... Türkiye’nin Sesi Radyosu dinleme raporu göndererek SİNPO kodu bildiren dinleyicilerin bu yardımını karşılıksız bırakmamakta, kendilerine doğrulama kartı (QSL) ve program bülteninin yanı sıra istenildiği takdirde turistik broşür, TSR flaması ve çıkartmalarını göndermektedir (1980: 19).

Türkiye’de TRAC Bünyesinde DX’cilerin Faaliyetleri ve Kendilerini Tanımlama Çabaları

Türkiye’de TRAC bünyesinde bir araya gelen ve faaliyet göstermeye çalışan amatör radyocular için DX’cilik önemli bir bağlantı kapısını teşkil etmiştir. Bu uğraş verici yaparak yayın yapmanın yasak olduğu bu dönemde amatörler için etkin bir faaliyet göstermenin de aracı olmuştur. Derneğin yayımladığı derginin her sayısında DX dinlemenin nasıl yapılacağına dair teknik bilgiler verilmeye başlanmış, Türkiye’deki DX’cilerin kendileriyle irtibata geçmeleri istenmiş ve bu sayede birbiriyle bağlantılı ve birbirlerini tanıyan bir DX’ciler ağı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede 1960’lı yıllara bakıldığında TRAC’ın bu konuda bir ilerleme kaydetmeyi başardığı söylenebilir. Dergide konu hakkında verilen bilgilere bakıldığında DX’ciliğin sıradan dinleyicilikten farklı olarak teknik bir ilgi ve çabayı gerektirdiği görülmektedir. Dolayısıyla TRAC bu konuda uzmanlaşmış kişilerin konuya ilgi gösteren diğer amatörler de yol göstermesi ve bilgiler aktarması açısından önemli bir rolü üstlenmiştir. Derneğin şubelerinde yapılan toplu dinleme faaliyetleri ve bu konuda fikir alışverişinde bulunulan düzenli toplantılar bu açıdan önemli bir rol üstlenmiştir.⁷ İlbeyi Ağabeyoğlu kısa dalga dinlemenin bir takım teknik altyapı ve sabırlı bir çaba gerektirdiğini belirtirken, diğer taraftan da böyle bir çabayla Türkiye’den ne kadar uzak istasyonların dinlenebildiğini ve bu merakı ciddiye alan bir kesimin varlığını örneklemiştir:

... iyi neticeler almak için anten-alıcı sisteminizin imkanlarınız dahilinde en iyisi olması lazım. Mutlaka bir dış anteniniz, eğer bu mümkün değilse, iyi bir iç anten olmalıdır... Alıcıya gelince; bu da antenden sonra ilk sırayı işgal eder. İyi bir alıcınız olmalı. Bu işe ilk başlarken 5-6 lambalı bir ev radyosu işinizi fazlasıyla görür. Mesela ben, 1940 modeli, 5 lambalı bir Blaupunkt radyoyla 25 memleketten QSL kardı aldım. Bu memleketler içinde Japonya, Endonezya, Çin, Avustralya ve Ekvador gibi DX’ler de mevcuttur. Diğer taraftan, hurdacıardan gayet iyi alıcıları çok ucuza temin edebilirsiniz. Bilhassa Ankara hurdacılarında zaman zaman gayet ucuza güzel alıcılara rastlıyoruz... Yine diğer taraftan, elinizdeki radyoya ilaveler yaparak kalitesini yükseltebilirsiniz... Bu arada Cemiyetimizde SWL servisi kuruldu. Arkadaşları üye olmaya davet ediyoruz... amatörler yollanacak QSL kartları da basılmıştır... İsteyen arkadaş bunları cemiyet merkezinden temin edebilir (Ağabeyoğlu, 1966: 46-47).

Türkiye’de devlet radyoları dışındaki istasyonları ve yabancı radyo istasyonlarını dinleme merakının köklerinin çok daha eskilere uzandığı bilinmektedir. Bununla birlikte, 1965’te Kısa Dalga Dinleme (Short Wave Listening (SWL)) üzerine yazan İlbeyi Ağabeyoğlu, İkinci Dünya Savaşından itibaren tüm dünyada hızla yaygınlaşan bu uğraşın Türkiye’de fazla bilinmediğine değinmektedir. Bu uğraşın dünyada çok geliştiğinden, artık yalnızca kısa dalga dinleme faaliyeti olarak değil orta dalga, uzun dalga, FM, VHF, UHF bantları ve hatta suni peykleri ve astronomları da dinleme faaliyeti olarak sürdürüldüğünden bahsetmektedir. Kısa dalga dinlemenin eğlenceli ve ilgi çekici olmanın yanı sıra toplumsal açıdan faydaları olan bir uğraş olduğunu şöyle dile getirmektedir:

KD dinlemenin neticelerinden birisi de dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanları birbirine tanıtmaya ve neticesi olarak da birbirini sevmeye... ayrıca, dünyanın dört bir tarafında cereyan eden olayları anında ve yerinde KD yoluyla takip edebilirsiniz. Mesela VOA, Amerikanın Sesi, feza her astronot gönderilişte Cape Kennedy’den naklen yayın yapar. O anda bu olaya şahit olabilirsiniz. Hatta biraz sabır ve aramayla bizzat fezadaki astronotun sesini dinleyebilirsiniz... Diğer taraftan birçok radyolar lisan dersleri yayınlıyorlar. Mesela Almanya’nın Sesi’nden Almanca, R. Roma’dan İtalyanca öğrenebilirsiniz. K.D. yoluyla

⁷ Örneğin 1965’te kurulan TRAC’ın Ankara şubesi DX’ciliğe dair kurslar ve etkinlikler düzenlemiştir. Ayrıca demek bir kısa dalga dinleme listesi hazırlayacağını, her ay ayın en fazla QSL kartına sahip olan üyesini derneğe asılan bu listelerle ilan edeceklerini, böylece üyeler arasında rekabet ve çekişmeyi başlatacaklarını duyurmuştur. “Eğer kısa dalga dinlemeye hiç teşebbüs etmedinizse veya başlamak istiyorsanız, Cumartesi akşamları Cemiyet toplantılarına gelin. Üyelerle beraber kısa dalga dinleme yapılmaktadır.” (TRAC, Yıl: 3, Sayı: 23/24, Mayıs-Haziran 1966: 43, 44).

Radyo Amatörlerini de dinleyebilirsiniz. Gerçi bizim memlekette maalesef yok ama, yabancı amatörlerin birbirleriyle konuşmalarını takip edebilirsiniz. SWL'nin gayesi yalnız dinlemek değildir. Bir istasyonu dinleyen kimse o istasyona teknik rapor yazar. Bu rapor üzerine istasyon o dinleyiciye bir cevap verir. Bu cevap ekseriye bir QSL kartıyla istasyon, dinleyicinin raporunu doğrulamakta, yani tasdik etmektedir... K.D. dinlemenin esas gayesi bu QSL kartlarını toplamaktır... Bu yüzden birçok memleketlerde kısa dalga kulüpleri kurulmuştur. Burada meraklılar bir araya gelip çalışmalar yaparlar. Ayrıca bu kulüpler zaman zaman yarışmalar tertip ederler. Mesela belli bir zaman aralığında mümkün olduğu kadar fazla istasyon veya memleket dinlemek gibi. Bir de dinlenen istasyonun uzaklığına göre kıymeti değişir. Bizden nispeten uzak bir istasyonu dinlemek tabii ki zordur... bu gibi istasyonlara DX istasyonları denir (Ağabeyoğlu, 1965a: 40-41).

TRAC dergisinde kısa dalga faaliyeti tanıtılırken, dinlemelerin nasıl yapılacağına dair teknik bilgiler de verilmektedir. Örneğin hangi bantlarda hangi radyoların ne zaman dinleneceğine dair ayrıntılı tablolara yer verilmekte, Türkiye'deki amatörler bu tür dinlemeler yapmaları için teşvik edilmektedirler (örn. bkz. TRAC, yıl: 2, sayı: 15/16, Eylül-Ekim 1965). Bu sayfalarda Türkiye'deki amatörlerin yaptığı dinlemelere de yer verileceği, bunun için dinledikleri radyolara dair bilgileri kendilerine göndermeleri istenmektedir. Özellikle zor dinlenen istasyonları göndermeleri beklenmektedir (Ağabeyoğlu, 1965b: 39). TRAC bu çağrısına kısa sürede cevap almış, ülkenin farklı yerlerinde yaşanan DX'ciler dinledikleri istasyonlara dair bilgileri dergiye göndermeye başlamışlardır.

Kısa dalga dinleyenler dinledikleri istasyonlarla QSL kartları aracılığıyla bağlantı kurmaktadır. Bu bağlantıyı kurmak bir DX'cinin sahip olması gereken bir başka niteliği daha ortaya çıkarmaktadır: bir yabancı dil bilmek, özellikle İngilizce. Bu kartlarda dinleyici ve dinlenen istasyona dair bilgiler yer almaktadır. İstasyona gönderilen raporda dinleme günü, saati, gelen sinyalin niteliği ve dinlenme kalitesi hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler çeşitli harf ve rakamlardan oluşan kodlar aracılığıyla yazılmaktadır. SINFO, RST, SIO, gibi harfler ve 1'den 5'e ya da 9'a kadar rakamlar kullanılmaktadır. SINFO istasyonlara RST ise amatörler yazılan kartlarda kullanılan kodlardır. Bunların yanı sıra sinyal kuvveti (QSA), karıştırma (QRM), gürültü (QRN), fading (QSB), genel intiba (QRK) gibi kodlar da kullanılmaktadır (Ağabeyoğlu, 1966: 35-36). Bu faaliyetler kapsamında yalnızca istasyonlar ve amatör radyocularla değil, yabancı amatör dernekleriyle de bağlantı kurulduğu görülmektedir. Zaman zaman bu dernek üyelerinden Türkiye'ye gelenler TRAC tarafından karşılanmakta ve ağırlanmaktadır. Bu buluşmalara dair fotoğraflar ve haberler derginin sayfalarında yayımlanmaktadır. Ayrıca irtibat kurulan amatörlerden gelen fotoğraflar ve tanıtım kartları da derginin sayfalarında yer almaktadır (bkz. TRAC, Yıl: 3, Sayı: 21/22, Mart-Nisan 1966: 39).

ANKARA — TURKEY
TA - 11876

To Radio your Phone/CW sigs heard
on at GMT. Freq: mc.
Called/Worked Your sigs RST
QRM QSB QRN
My Receiver Antenna

Please send me your QSL.

73s from
İLBEYİ AĞABEYOĞLU

Örnek: 1

QSL kartı örneği. TRAC üyesi tarafından bastırılmış bir kart. Kaynak: TRAC, Yıl: 3, Sayı: 27, Eylül 1966: 49.

To RADIO.....UR FONE/CW SIGS HRD/WKD HR ON.....19.....

At GMT/BST

QRG Mc/s.

Cig/Wkg.....

RST.....

QRM.....

QRN.....

QSB.....

RX.....

Ant.....

..... ft. long

..... ft. high

WX.....

Condx.....

Fones/L5

ISWL **G-9836**

QRA: "Lundy", Sand Road, Sandy Bay, Weston - Super - Mare,

P DIRECT M ENGLAND *Vy 73 es DX OM from

QSL OR VIA TNX

E ISWL I J. Fawcett Opr

ÖRNEK : 2

Yabancı bir DX’cinin QSL kartı örneği. Kaynak: TRAC, Yıl: 3, Sayı: 27, Eylül 1966: 51

TRAC üyelerinin bağlantı kurduğu bir radyo amatörü. Kaynak: TRAC, Nisan 1967, sayı: 34, yıl: 4, sf. 9.

Bu gelişmelere bakıldığında TRAC’ın DX’ciliği 1965 yılından itibaren ciddi bir biçimde ele aldığı ve yaygınlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de de örgütlü bir DX kültürü oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. Dünyadaki DX kulüplerine benzer biçimde DX’cilere faaliyetlerini ortaya koyabilecekleri yarışmalar tertipleyeceğini bildiren yazılar yayımlaması, onlara QSL kartları biriktirmelerini tavsiye etmesi ve dergi sayfalarını onların dinlemelerine açması bu açıdan dikkate değerdir (TRAC, Yıl: 3, Sayı: 25/26, Temmuz-Ağustos 1966: 41). Ayrıca yine bu doğrultuda 1966 yılından itibaren dergide “Amatörleri Tanıyalım” başlıklı bir köşe başlatmıştır. Burada amatörler kendi deneyimlerini ve kendilerini nasıl tanımladıklarını paylaşmaktadırlar. Bu

köşenin birbirini tanımak isteyen amatörlerden gelen yoğun talep sonucu kurulduğu belirtilmektedir:

Sayın Radyo Amatörleri, Türkiye Radyo Amatörlerinin sayısı tahminimize göre hayli kabarıktır ve diğer milletlerin amatör sayısından aşağı değildir. Yüzlerce arkadaş bu aldığımız mektuplarda amatörler arasında münasebet kurulması ve tanışma istekleri belirtmektedirler. Arkadaşların bu haklı isteklerini yerine getirmek için bu AMATÖRLERİ TANIYALIM sayfası açılmıştır (TRAC, Yıl: 3, Sayı: 23/24, Mayıs-Haziran 1966: 54).

Bu köşede yayımlanan yazılara bakıldığında Türkiye'deki DX'cilerin kendilerini nasıl tanımladıkları rahatlıkla görülmektedir. Amatörler genelde kendilerini teknik bir uğraşı gerçekleştiren meraklı, araştırmayı seven ve çabaları sonucu yeni şeyler üretebilen kişiler olarak görmektedirler. Onlar için amatör uğraş vaktin faydalı bir şekilde değerlendirilmesi, haberleşmeye katkıda bulunulması ve acil durumlarda ihtiyaçlara cevap verilmesine yardım etme açısından önemlidir. Dolayısıyla yalnızca eğlence amaçlı değil aynı zamanda toplumsal işlevleri olan bir uğraşla meşgul olduklarını düşünmektedirler. Türkiye'de DX'le ilgilenen amatörlerin yaşlarına bakıldığında dünyadakine benzer biçimde genelde yirmili ve daha küçük yaşlardaki gençlerden oluştuğu görülmektedir (bkz. TRAC, Yıl: 3, Sayı: 21/22, Mart-Nisan 1966: 44; TRAC, Yıl: 3, Sayı: 23/24, Mayıs-Haziran 1966: 46; TRAC, Yıl: 3, Sayı: 23/24, Mayıs-Haziran 1966: 54; TRAC, sayı: 32, 1967: 12-13). Bu köşede yazısı yayımlanan Alpan Er isimli bir amatör radyocu dinleme deneyimlerini paylaşmaktadır:

Geçen hafta içinde kısa dalga 76 veya 77 metre üzerinden çok ilginç konuşmalar dinledim. Bu istasyonlar bütün Türkiye Hava Alanları telsizleri idi, konuşmalar çok enteresan olduğu için bir saat radyo başında oturdum... Türkçe konuşuyorlar. Arada sırada birbirleri ile şakalaşıyorlar... Hafta içinde Tahran-İran radyosunu dinledim, saat 20.00 ile 20.30 arasında 41 metreden Türkçe olarak ve transmisyon çok iyi idi, programın sonunda radyoyu nasıl dinlediğimizi duyulma derecesini mektupla yazmamız için adresini verdi... Ülkemizde Amerikalıların Nato üsleri var biliyorsunuz. Bunlardan bir tanesi İzmit çevresindedir... radyo KARAMÜRSEL radyosudur. Bu radyo bir ordu radyosu olup, sabahtan akşama kadar İngilizce yayın yapmakta her zaman saat ayarını ve hava durumunu vermektedir. Bazen ilmi konuşmalar, bilhassa uzay çalışmaları üzerinde geniş bilgi vermektedir. Diğer zamanlarda Batı müziğinden en son plakları dinletmektedir... bu radyoyu 190 metre civarında olarak epey kuvvetli bir şekilde bulabilirsiniz. Bulduğunuz radyoyu "KARAMÜRSEL" olup olmadığını anlamak için radyonun arada bir söylediği "THIS IS UNITED STATES ARM FORCES RADIO AND TELEVISION SERVICES IN KARAMURSEL TURKEY" ibaresini dinlemeniz kafidir... Bolu Lisesi radyosu sabahları saat 10'dan 11,5 kadar yayın yapmakta genellikle Türk müziği çalmaktadır" (TRAC, Yıl: 3, Sayı: 21/22, Mart-Nisan 1966: 45).

Türkiye'de DX'le uğraşan amatörlerin TRAC'a ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. TRAC ise bu ilgiyi canlı tutmanın uğraşı içindedir. Öyle ki DX'le ilgili yayınlara ve faaliyetlere başlamasının üzerinden fazla zaman geçmeden Türkiye'deki DX'cilerin dinleme faaliyetlerini örgütlemek için bir SWL kulübü oluşturacaklarını, ayrıca bu kulüp bünyesinde yarışmalar düzenleyeceklerini ve dünyadaki kulüpler gibi bu yarışmalarda birinci olanlara sertifika vereceklerini duyurmaktadır. Bu yarışmalara örnek olarak kendi üyelerinin de katıldığı 4-5 Mart 1967 tarihli International Short Wave League (ISWL)' in Broadcast Band Listening yarışmasını göstermektedirler: "Biz, bir Türk SWL'i olarak bu yarışmaya katıldık. Her bandan ortalama olarak 13 memleket dinledik. Neticeyi merakla bekliyoruz" (Ağabeyoğlu, 1967a: 6-7).

DX faaliyeti için yerel kısa dalga istasyonların da önemli bir ilgi alanı olduğu bilinmektedir. Dünyadaki DX'ciler yalnızca uluslararası istasyonları ve amatörleri değil bu tür küçük vericilere sahip yerel istasyonları da dinlemektedirler. Türkiye'de 1960'lı yıllarda bu türden 50'ye yakın istasyonun varlığı bilinmektedir. Bunların çoğu farklı illerde faaliyet gösteren üniversite ve lise radyolarıdır (DPT, 1966: 20-21; İlaslan, 2014b). TRAC'da yayımlanan yazılara bakıldığında bu

radyolara yabancı DX’cilerin de ilgi gösterdiği, bu andan itibaren Türkiye’deki DX’cilerin bu radyoları dinlemeye daha fazla önem vermeye başladığı görülmektedir:

Geçenlerde ISWL (International Short Wave League” in SWL yazarından bir mektup aldım. Benden, Türkiye’deki lokal istasyonlar hakkında bilgi rica ediyordu. Kendisine, dinlediğim 8-10 Türk istasyonu hakkında bilgi verdim. Bu, bana bir fikir verdi. Şu anda Türkiye’de yayın yapan –tahminen- otuz kadar istasyon var. Bunlar arasında TRT’ye bağlı olanları hepimiz biliyoruz. Ancak, çoğu vilayette yayın yapan Lise ve Sanat Enstitüsü radyoları var. Bunların çok azının frekansını ve yayın saatlerini biliyoruz... Şimdi bir teklifte bulunacağım: Bu mevzuda hep beraber bir araştırma yapalım. Okuyucularımızdan, dinledikleri bütün Türk istasyonları hakkında bilgi yollamalarını rica ediyorum. Bilhassa doğu illerimizdeki okuyucularımızdan... Bu iş aynı zamanda Kısa Dalga Dinleme bakımından da çok faydalı olacaktır (Ağabeyoğlu, 1967: 10-11).

Alandaki devlet tekeline rağmen birçoğu yasal zeminden yoksun bir biçimde faaliyet gösteren bu yerel istasyonlar Türkiye’deki DX’ciler için iyi bir dinleme imkânı yaratmıştır. DX’ciliğe yönelik ilgi 1960’lar boyunca artarak devam etmiş, özellikle 1970’lerde gazetelerde ve gazete eklerinde de kendisine yer bulmaya başlamıştır (İpekçi, 1970; Milliyet TV Radyo, 19 Şubat 1973; 12 Mart 1973; 9 Nisan 1973). Radyo dinleme merakının bir kulübe üye olmanın ötesinde bir uğraş olduğu göz önüne alındığında Türkiye’de bu dönemde kısa dalga radyoları dinleme merakı ve çabasının TRAC’ın faaliyetlerinin çok ötesinde yaygın bir uğraşa dönüştüğü de söylenebilir.

SONUÇ

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de radyo tarihi zengin bir yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Frekansların amatörlerce etkin bir biçimde kullanımından devlet ve şirketlerin kontrolündeki hâkim yayıncılık yapısına geçilmiş olsa da radyo tarihi günümüze kadar geçen süreçte hemen her dönem kamu tarafından etkin bir biçimde kullanılmanın da örneklerine tanıklık etmiştir. Bu niteliği onu diğer kitle iletişim araçlarından ayırmanın yanı sıra ona demokratik bir araç olma potansiyeli atfedilmesini de beraberinde getirmiştir.

Radyo frekanslarının amatör radyocular tarafından diğer amatörlerle haberleşmek, kendi yayınlarını yapmak, bir toplumsal ağ kurmak vb. amaçlarla kullanılmasının yanı sıra dinleme etkinlikleri için de yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu, mümkün olan en uzakta ve en fazla sayıda istasyonu ya da amatörü dinleme ve bu istasyonlarla ya da amatörlerle bağlantı kurma çabası olarak belirmiştir. DX olarak adlandırılan bu etkinlik İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde tüm dünyaya yayılmıştır. Bu etkinliği gerçekleştiren amatörlerin kurdukları ulusal ve uluslararası kulüpler ve dernekler DX’ciliğin ne kadar yaygın ve önemsenen bir uğraş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemde radyonun teknik gelişim açısından bir ivme yakalaması, tüm dünyada devletler ve şahıslar tarafından çok sayıda yerel, ulusal ve uluslararası kısa dalga radyo istasyonunun kurulması ve tüm radyo frekanslarının adeta hınca hınç dolmaya başlaması radyo dinleme meraklıları için de iyi bir ortam hazırlamış, böylece DX’ciliğin yaygınlaşmasında temel bir rol oynamıştır. Ayrıca yayınlar yapma anlamında amatör radyoculuk faaliyetlerinin Avrupa’da yasak olması ve serbest olduğu ABD gibi ülkeler de ise çok sınırlı alanlara hapsedilmiş olması da bu yeni tür amatör uğraşın ilgiyle karşılanmasında temel bir rol oynamıştır.

Savaş sonrası dönem Türkiye yayıncılık tarihinde de bir canlanmaya tanıklık etmiştir. Bu dönemde devlet radyoları dışında radyolar kurulmaya başlanmış ve amatör radyoculuğun serbest bırakılması talepleri yükselmeye başlamıştır. Radyonun teknik açıdan yaygınlaşmaya başlamasının yanı sıra yaşanan toplumsal canlanma radyoya yönelik ilgiyi de arttırmıştır. Amatör radyoculuk faaliyetlerinin yasak olması Türkiye’deki amatörlerin DX faaliyetiyle daha yoğun ilgilenmelerini beraberinde getirmiştir. Ayrıca devlet radyolarından duyulan hoşnutsuzluk ve bu radyoların teknik yetersizliği kısa dalga radyoları dinleme çabasını DX faaliyetinin çok daha ötesine taşımıştır. Bu açıdan, 1960’lar Türkiye’de DX’ciliğin belirginleştiği ve TRAC bünyesinde etkin bir biçimde yürütülmeye başladığı bir dönem olmuştur. Temel olarak TRAC dergisi üzerinden takip ettiğimiz

bu tarihsel durum radyo frekanslarıyla gelen uzak sesleri dinlemenin verdiği heyecan ve uyandırdığı ilgi karşısında Türkiye’de de ciddi bir amatör etkinliğin ortaya çıktığını göstermektedir. Türkiye’de radyo yayıncılığının yeni bir kurumsallaşma sürecine girdiği –TRT’nin oluşumu- bu dönemde radyo dinleyicilerinin kulaklarını dünyadaki seslere kabartması aslında radyo frekanslarından kamu olarak yararlanma isteklerinin bir yansıması olarak da okunabilir.

KAYNAKÇA

- Ağabeyoğlu, İ. (1965a) “Kısa Dalga Dinleme”, *TRAC*, Yıl: 2, Sayı: 11/12, Mayıs-Haziran: 40-41
- Ağabeyoğlu, İ. (1965b) “Kısa Dalga Dinleme”, *TRAC*, Yıl: 2, Sayı: 17/18, Kasım-Aralık: 39
- Ağabeyoğlu, İ. (1966), “Kısa Dalga Dinleme 9”, *TRAC*, Yıl: 3, Sayı: 28, Ekim: 47.
- Ağabeyoğlu, İ. (1966), “Kısa Dalga Dinleme”, *TRAC*, Yıl: 3, Sayı: 21/22, Mart-Nisan: 35-36.
- Ağabeyoğlu, İ. (1967a), “Kısa Dalga Dinleme 15”, *TRAC*, sayı: 33, Mart: 6-7.
- Ağabeyoğlu, İ. (1967b), “Kısa Dalga Dinleme”, *TRAC*, sayı: 34, Nisan, yıl: 4: 10-11.
- Ahıska, M. (2005), *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul, Metis.
- Aksoy, M. (1960), *Partizan Radyo ve DP*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aziz, A. (1971), “Yurdumuzda TRT Dışındaki Yayın Durumu”, *AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 26, sayı. 4, ss.113-137.
- Bener, F. M. (1941), “Radyomuz 15 Yaşında”, *Radyo*, c.1, sayı 1, ss. 4-5.
- Berg, J. S. (2008a), *Broadcasting on the Short Waves, 1945 to Today*, Jefferson, North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Berg, J. S. (2008b), *Listening on the Shortwaves, 1945 to Today*, Jefferson, North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Briggs, A. ve Burke, P. (2011), *Medyanın Toplumsal Tarihi: Gutenberg’den İnternet’e*, Ümit Hüsrev Yolsal ve Erkan Uzun (çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Curran, J. ve Seaton, J. (2003), *Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*, London; New York: Routledge.
- Deniz, Ü. (1952), “Alo... Burası Teknik Okul deneme radyo istasyonu”, *Milliyet*, 11 Aralık, ss. 6.
- Demirci, K. (2014). Türkiye’de 2000 Sonrası Genel Seçim Kampanyalarında Demokrasi Söylemi. *Mülkiye*, 38 (1), 35-73.
- Demirci, K. (2015). Türkiye’de Yurttaş-Devlet İletişimi Açısından E-Devlet Uygulamaları: BİMER Örnek Olayı. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 23, 96-114.
- Douglas, S. J. (2010), “Radyonun İlk Yılları”, *İletişim Tarihi*, D. Crowley ve P. Heyer (der.), B. Ersöz (çev.), Ankara: Phoenix, 312-321.
- DPT (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*.
- DPT (1966), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
- DPT (1971), *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
- Ertuğ, H. R. (1951), *Radyo İşletmeciliği ve Meseleleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Fer, Z. G. (1980), “Uluslararası Kısa Dalga Yayıncılığı”, *TRT Yayıncılık ve Haberleşme*, sayı: 61: 17.21.
- Hilmes, M. (2003), *The Television History Book*, London: British Film Institute.
- Hilmes, M. (1997), *Radio Voices: American Broadcasting, 1922-1952*, The University of Minnesota Press.
- İlaslan, S. (2014), Türkiye’de Radyonun Unutulan Sesleri: 1945-1980 Arasında Devlet Radyoları Dışında Kurulmuş Radyolar, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21: 118-142.

- İpekçi A. (1970), “Her Hafta Bir Sohbet: Amatör Radyoculuk”, *Milliyet*, 30 Kasım, ss. 9.
- Jeanneney, J. N. (2009), *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, E. Atuk (çev.), İstanbul: YKY.
- Kern, S. (2010), “Kablosuz Dünya”, *İletişim Tarihi*, D. Crowley ve P. Heyer (der.), B. Ersöz (çev.), Ankara: Phoenix, 306-311.
- Kocabaşoğlu, U. (1985), “Radyo”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c: 10, 2732-2737.
- Kocabaşoğlu, U. (2010), *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri*, İstanbul, İletişim.
- Mattelart, A. (2001), *İletişimin Dünyasallaşması*, Halime Yücel (çev.), İstanbul: İletişim.
- McChesney, R. (1993), *Telecommunications, Mass Media, and Democracy: The Battle for the Control of Broadcasting 1928-1935*, New York: Oxford University Press.
- Peters, J. D. (1999), *Speaking into the Air: A History of the Idea of Communication*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Sağdıç, O. (1973), “DX Türkiye’de de ilgi görüyor”, *Milliyet TV Radyo*, 12 Mart.
- Slotten, H. R. (2006), “Universities, Public Service Radio and the ‘American System’ of Commercial Broadcasting, 1921-1940”, *Media History*, 12: 3, 253-272.
- Splichal, S. (2002), “The Principle of Publicity, Public Use of Reason and Social Control”, *Media, Culture and Society*, 24: 5, 5-26.
- Standage, T. (2010), “Telgraf - Victoryan İnternet”, *İletişim Tarihi*, D. Crowley ve P. Heyer (der.), B. Ersöz (çev.), Ankara: Phoenix, 199-207.
- Stevenson, J. (1996). “The Silencing of a Democratic Medium: Early Public Policy on Radio and the Regulation of the Internet” http://www.isoc.org/inet96/proceedings/e2/e2_3.htm
- Thompson, J. B. (2008), *Medya ve Modernite*, S. Öztürk (çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- TRT (1966), *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1966 Yılı Çalışma Programı ve Bütçesi*.
- Walker, J. (2001), *Rebels on the Air: An Alternative History of Radio in America*, New York: New York University Press.
- Williams, R. (2003), *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*, Ahmet Ulvi Türkbağ (çev.), Ankara: Dost.